

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР СУТНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМА ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ

Проблематика європейської інтеграції є надзвичайно популярною для публічного обговорення та опису. Однак її сутність часто зводиться або до емоційно-популістських заяв, або до констатації фактів. При цьому потрібно врахувати аксіому, що аналіз будь-якої практичної проблеми неможливий без подання відповідної теоретико-концептуальної основи її розгляду. Тому реально оцінити сучасний стан процесів європейської інтеграції (з проєкцією на перспективи участі в них України) можливо лише на підставі аналізу системи теоретико-концептуальних моделей її розвитку у формі Європейського Союзу.

При аналізі різноманіття концепцій євроінтеграції виходимо з того, що ЄС як її витвір є історично насамперед міжнародною (міждержавною) організацією – продуктом та елементом системи міжнародних відносин, що дозволяє пов'язати теоретичні засади його створення і розвитку з двома класичними теоріями міжнародних відносин – реалізмом/неореалізмом (вважає основними рушійними силами міжнародних відносин протиріччя інтересів держав, що не виключає їх співробітництво) та ідеалізмом (наголос на індивідуалістичних та суспільно-групових цінностях як рушійних розвитку міжнародного співробітництва, що ґрунтується на моральних принципах і нормах права). Ряд модерністських теорій, що розвинулися в др. пол. ХХ ст., стали продовженням основних засад ідеалізму. Зокрема, транснаціоналізм розширює коло суб'єктів міжнародних відносин на міжнародні організації і транснаціональні корпорації. Його основними напрямками є теорії інтеграції і взаємозалежності [1, 195].

Розвиток інтеграційних процесів в середині ХХ ст. дав поштовх появі концепцій розвитку інтеграції. Базовими концепціями євроінтеграції є федералізм, функціоналізм і міжурядова співпраця (інтерговернменталізм) (див. схему 1), основні принципи яких відображені в нормативній базі Європейського Союзу і разом визначають його сутнісну унікальність.

Зміст федералістської концепції полягає в ідеї об'єднання Європи на основі підпорядкування національних та регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам [2, 22]. Основними моделями федералізму є кооперація (спільні дії держав, спрямовані на узгодження питань, що становлять спільний інтерес) та власне класична інтеграція (гли-

боша модель взаємодії держав з утворенням наднаціональних органів управління). Остання модель стала основою класичного федералізму та є популярною серед активних прихильників ідей поглиблення євроінтеграції (“єврооптимісти”). Сучасні федералісти відходять від ідеалістичних конструкцій і приділяють увагу розробці стратегії досягнення федерації в рамках ЄС із залученням широкої соціальної бази регіонів (т. зв. концепція “інтегрального федералізму”).

Більш практичну спрямованість мають постулати функціоналістської концепції інтеграції (ґрунтується на відповідній класичній теорії міжнародних відносин) та його сучасного варіанту – неофункціоналізму. Основоположник функціоналізму Д. Мітрані наголошував на необхідності зосередити увагу на проблемах соціального-економічного добробуту, що є пріоритетним, об'єднуючим фактором для більшості держав. На думку вченого, політика право і безпека, на відміну від економічної, соціальної і культурної співпраці, є т. зв. “негативними факторами”, бо здатні найчастіше спричиняти конфлікти і міжнародну напругу [2, 33]. Основними напрямками неофункціоналізму є концепції “переливання” (поступове поширення інтеграційних процесів на суміжні сфери суспільного життя) та екстерналізації (роль зовнішнього фактора в інтеграції та її неоднозначний вплив на зовнішнє середовище). Екстерналістська концепція напряму пов'язана із підходами до розширення ЄС.

Класичним продовженням теорії реалізму є концепція міжурядового співробітництва (інтерговернменталізм), що відстоює необхідність збереження національного суверенітету державами-учасниками інтеграції. На цих позиціях стоять насамперед противники поглиблення інтеграції (“євроскептики”).

Основоположник ліберального міжурядового підходу А. Моравчик першорядним джерелом інтеграційних процесів вважав інтереси національних держав, що в принципі, за необхідності, не виключає можливості делегування частини владних управлінських повноважень на наднаціональний рівень. Прихильники цієї теорії наголошують на достатності митного союзу і спільного ринку в рамках ЄС та висловлюють сумнів у доцільності політичної інтеграції.

Складний процес розвитку інтеграції в рамках ЄС породив ряд теоретико-емпіричних моделей, зумовлених прагненням ідеологів інтеграції визначити оптимальну схему адаптації об'єднання до реалій розширення. Пропонується ряд концептуальних моделей, які можна об'єднати у дві групи – концепція диференційованої інтеграції і т. зв. концепція “Європа різних геометрій”. Обидві концепції акцентують увагу на великій кількості учасників євроінтеграції, тому пропонують свої варіанти подальшого її розвитку. Моделі “концентричних кіл” та “міцного ядра”, висунуті провідними німецькими і французькими політиками-федералістами

Схема 1. Теоретико-концептуальна система розвитку європейської інтеграції

Практика євроінтеграції доводить, що визначати політичну ідентичність Євросоюзу з позиції однієї концепції було б неадекватним його сутності і масштабу. Зазначимо, що самі ідеологи, провідники та національні лідери країн ЄС остаточно не визначились з формулюванням устрою цього проекту. Провал ратифікації "Договору, що встановлює Конституцію для Об'єднаної Європи" засвідчив поразку класичного федералізму. Компромісний Лісабонський договір, що прийшов йому на зміну, за оцінками експертів, зберіг статус quo щодо структури ЄС [4]. Тому залишається актуальним висновок Венеційської Комісії Ради Європи (2004 р.) про те, що ЄС є міжнародною організацією наднаціонального характеру, яка має елементи конфедерації чи федерації [5, 76].

3. З огляду проблем своєдення можемо стверджувати, що ЄС одно-
значно не стане державним утворенням класичного зразка. З наростанням
економічної кризи та загальної суспільно-політичної депресії посилилися
дизінтеграційні тенденції. Політика урядів ряду держав об'єднання демон-
струє прагнення переглянути ключові федералістські нормативні поло-
ження. В цих умовах як ніколи актуальними стали механізми нових кон-
цептуальних моделей інтеграції, що тяжіють до неофункціоналізму, вра-
ховують компонент класичної міжурядової співпраці та в умовах кризово-
го обмеження можливостей ЄС стануть оптимальним варіантом його по-
дальшого функціонування. Спороадичні прагнення (заклики) лідерів провід-
них держав ЄС та керівництва Союзу до поєднання зусиль для виходу з
кризи знаходять опір або скептичні відгуки у значної частини європейсь-
кого політикуму і суспільства. Криза ідентичності переростає в інститу-
ційно-функціональні проблеми, що може призвести до реалізації небажа-
ної моделі секторальної інтеграції та відхату євроінтеграції до рівня "Со-
юзу націй" за умови поглиблення соціально-економічних проблем в знач-
ній кількості держав Єврозоону.

Реалістичною видається модель “концентричних кіл”, запропонована колишнім бельгійським прем’єр-міністром Гі Ферхофштадтом [6]. За умови неможливості участі усіх країн-членів ЄС в реалізації ключових спільних завдань, з метою зниження конфліктності між ними автор рекомендує створити політичне ядро (т.зв. “Сполучені Штати Європи”) на базі країн “єврозони” (перше коло) та конфедерацію країн-оточення (“Організація Європейських Держав”). Тим більше, що *de facto* така диференціація за багатьма параметрами має місце з часу його створення. Цю модель доцільно доповнити наступними “колами” (по мірі віддалення від “ядра”) – найближчі претенденти на вступ, держави-асоційовані члени, держави-сусіди ЄС тощо.

Враховуючи викладене зазначимо, що в умовах кризи ЄС і сучасних трансформацій політичного курсу України вірогідність набуття її повного членства в ЄС фактично відсутня. Однак, це не дає підстав для песимістичних оцінок доцільності подальшого руху за цим ключовим напрямом зовнішньої політики нашої держави. Україна повинна використати послаблення процесу гомогенізації ЄС на власну користь, спробувавши інтегруватись за окремими напрямками європолітик, насамперед в зону вільної торгівлі, закріпивши принципи подальшої інтеграції в Угоді про асоціацію. Втілення більшості нових концептуальних моделей євроінтеграції відкриває перед Україною реальні механізми просування у напрямі поглибленої співпраці з елементами інтегрування у простір Об’єднаної Європи, дає можливість поетапного реформування суспільства і держави за максимального збереження національно-державної ідентифікації.

Література:

1. Герасимчук Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин / Т.Ф. Герасимчук // Український історичний журнал. – 2006. – №4. – С. 186-199.
2. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; [за ред. Л.В. Губерського]. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
3. Копійка В.В. Сучасні теоретико-концептуальні підходи європейської інтеграції – пошук універсальної моделі / В.В. Копійка // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Вип. 10. Ч. 1. – К., 2004. – С. 368-378.
4. Кавешников Н. Лисабонський договір: шаг вперед, два шага назад / Н. Кавешников // Наша власть. – 2009. – № 12 (109) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nashavlast.ru/article_description/111/1223.html
5. Мартиненко П. Європейський Союз: реформування через Конституцію / П. Мартиненко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Вип. 10. Ч. II. – К., 2004. – С. 70-91.
6. Ферхофштадт Гі. Сполучені Штати Європи. Манифест для нової Європи / Гі Ферхофштадт; [пер. з англ.]. – К.: “К.І.С.”, 2007. – 68 с.
- 7.